

Ewa Rusek, *Europa oczami tureckich studentów*, Język a komunikacja 40, Kraków: Wydawnictwo „Tertium”, 2019

Anna Dunin-Dudkowska

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie
anna.dunin-dudkowska@poczta.umcs.lublin.pl

Monografią *Europa oczami tureckich studentów*, opracowaną na bazie rozprawy doktorskiej zatytułowanej *Językowy obraz Europy w tekstach tureckich studentów programu Erasmus*, dołącza Ewa Rusek do grona lingwistów zajmujących się zagadnieniem relatywizmu językowego i językowych obrazów świata w ujęciu etnolingwistycznym. Do rąk czytelnika trafia książka niebanalna i inspirująca, pozwalająca nam, Europejczykom skonfrontować nasze wyobrażenie o sobie z obrazem, który widzą przybysze z innego kręgu kulturowego, nie tak znowu odległego, jako że chodzi o Turcję. To kraj leżący na granicy między Europą i Azją, z predylekcjami do europejskości i nadziejami na lepsze życie w strukturach politycznych, ekonomicznych i kulturowych naszego kontynentu. Pozycja ta może więc zainteresować językoznawców, głównie z kręgu badaczy językowych obrazów świata, ale także antropologów, kulturoznawców, socjologów i edukatorów. Może stanowić również źródło inspiracji i radości czytania dla osób ciekawych świata, interesujących się zjawiskami zachodzącymi w otaczającej nas rzeczywistości, obserwujących spotkania kultur odbywające się na naszych oczach, chcących zrozumieć przemiany i prognozy związane z przyszłością naszego kręgu kulturowego.

Książka ma na celu przedstawienie obrazu Europy w oczach studentów z Turcji, przebywających w Polsce w ramach programu Erasmus, patrzących na europejski krąg kulturowy przez pryzmat własnej kultury zbudowanej na paradygmacie esencjalistycznym. Na przykładzie młodzieży tureckiej studiującej w Państwowej Wyższej Szkole Zawodowej w Krośnie Ewa Rusek podjęła próbę zrozumienia i opisanie jej sposobu porządkowania elementów europejskiej rzeczywistości, widzianego ich oczami wizerunku Europejczyków (w tym Polaków) i, co najważniejsze, procesu określania przez nich ich własnej tożsamości narodowej czy etnicznej w stosunku do zdobytej tu wiedzy i doświadczeń.

Książka składa się ze Wstępu, pięciu rozdziałów, Zakończenia, Bibliografii i Streszczenia w języku angielskim. Rozdziały I–IV to część teoretyczna opracowania, obejmująca zagadnienie językowego obrazu świata (por. np. Bartmiński 1999; Tokarski 1999), kwestii tożsamości w korelacji z językiem (por. np. Bauman [2010] 2011; Mach 2010; Kołakowski 1995), przybliża aspekty językowe programu Erasmus i konfrontuje kulturę europejską z turecką. Rozdział V jest rozdziałem analitycznym, opisującym własne badania ankietowe Autorki, ich wyniki i omówienie. W ostatnich partiach monografii znajdziemy Zakończenie, bogatą Bibliografię i Streszczenie w języku angielskim.

Obraz Europy odkrywany jest na podstawie ankiety przeprowadzonej w języku angielskim. Nie jest to zatem sposób widzenia swoisty dla rodzimych użytkowników języka tureckiego, lecz raczej odbicie kultury tureckiej we współczesnym języku światowym. Ewa Rusek zakłada bowiem, że proces wartościowania motywowany jest kulturowo, a nie językowo. Owa chęć wykorzystania konotacji kulturowych skłoniła Autorkę do wykorzystania etnolingwistycznej metodologii deskryptywno-aspektowej, stosowanej głównie przez badaczy programu EUROJOS. To decyzja pionierska i odważna, jako że w wersji klasycznej JOS związany jest z językiem rodzimym, odzwierciedlającym świadomość określonej wspólnoty językowej. Należy jednak podkreślić, że zastosowana aparatura pojęciowa i instrumentarium metodologiczne wybrane przez Panią Rusek do tak nakreślonych celów badawczych, wykorzystana przez nią bogata baza materiałowa i sposób prezentacji wyników jej badań okazały się ostatecznie bardzo trafne i użyteczne.

Autorka zaczyna swoje rozważania od przedstawienia interdyscyplinarnych badań językowych, terminologii stosowanej w opisie aksjologicznym oraz zagadnień bilingwizmu/dwujęzyczności we współczesnym świecie. Omawia szczegółowo metodologię badań nad językowym obrazem świata, którą po pewnych modyfikacjach wykorzystuje następnie w części analitycznej pracy. Jak wspomniano wcześniej, przyjęta przez Ewę Rusek metoda badawcza nie jest prostą rekonstrukcją JOS, gdyż nie bada ona wypowiedzi respondentów w ich języku etnicznym, lecz języku światowym – angielskim. Jest to więc praca śmiała i wyjątkowa. Autorka wyzyskuje w niej twórczo inspiracje płynące ze współczesnych badań interdyscyplinarnych, obejmujących m.in. antropologię językową, etnolingwistykę i kulturoznawstwo.

Najważniejszy wniosek wynikający z tej partii rozważań Autorki to teza o większym otwarciu kulturowym i możliwości głębszego rozumienia zjawisk kulturowych zachodzących w świecie przez osoby dwu- i wielojęzyczne, które dzięki bogatszym kompetencjom językowym stają się jednocześnie różnokulturowe. Badany językowy obraz świata omawiany

jest w kontekście tożsamości, różnie ujmowanej w ramach przedstawionych koncepcji teoretycznych. Autorka zasygnalizowała także nowy obszar refleksji naukowej związany z wpływem angielszczyzny jako języka globalnego na autoidentyfikację jej nierodzimych użytkowników w różnych kręgach kulturowych. Jest to zjawisko istotne z perspektywy oceny postrzegania siebie i własnej tożsamości przez studentów tureckich studiujących w naszym kraju w ramach programu Erasmus oraz ich wizji współczesnej Polski i Europy. Widzimy zatem, że przedmiot zainteresowań Autorki obejmuje wiele aspektów: obraz/wizję świata, próbę odtworzenia tożsamości badanych studentów tureckich i chęć odczytania sposobu, w jaki postrzegają Europę, europejskość i Europejczyków w kontekście negocjacji akcesyjnych Turcji z UE. Autorka dba o to, aby uwzględnić wszystkie istotne treści pozwalające nakreślić zjawiska wpływające na kształt odkrywanej/budowanej przez respondentów tożsamości oraz sposób widzenia i rozumienia przez nich badanego zagadnienia.

Po szeroko i wnikliwie nakreślonym tle badawczym przechodzi Autorka do prezentacji specyficznej sytuacji językowo-kulturowej badanej grupy studentów, przybywających w obcym otoczeniu kulturowym, z dala od własnego środowiska i posługujących się w codziennej komunikacji również językiem angielskim. Przyjmując założenie, że zmiana środowiska kulturowego nie wpływa na całkowitą zmianę percepcji i oceny rzeczywistości, Autorka twierdzi, że dłuższy pobyt i życie w obcym milieu kulturowym może zmienić nastawienie, sposób myślenia i wartościowania oraz percepcję rzeczywistości, szczególnie u osób młodych. Przebywanie wśród przedstawicieli innych kultur oraz konieczność zdobywania wiedzy i komunikowania się w innym języku niż własny język etniczny skłaniają do refleksji nad kulturą i tożsamością wspólnoty językowej i kulturowej, z której badani studenci pochodzą. Zjawiska te mogą prowadzić do przewartościowania niektórych dotychczas akceptowanych aksjomatów i spojrzenia na siebie i swoją kulturę z pewnego dystansu.

Autorka podkreśla zarówno długofalowe skutki społeczne wyjazdów w ramach programu Erasmus, jak i korzyści osobiste poszczególnych uczestników. Podkreśla dużą rolę języka angielskiego w procesie integracji europejskiej, demokratyzacji postaw i budowaniu tolerancji wobec Obcych. Pobyt za granicą pozytywnie wpływa na zmianę sposobu rozmiękania świata i zachodzących w nim procesów, uczy samodzielności, odpowiedzialności i otwartości. Jak mówi Autorka: „Testy wykonane przed wyjazdem studentów na zagraniczne stypendia oraz tuż po ich powrocie dowodzą, że wracają nie tylko pewniejsi siebie i bardziej tolerancyjni wobec innych kultur, ale też zdolni do szybszego rozwiązywania problemów, przystosowywania się do nowych okoliczności i z większymi umiejętnościami

organizacyjnymi... Pięć lat po ukończeniu studiów stopa bezrobocia wśród osób, które studiowały za granicą, jest niższa o 23 procent... Aż 33 procent byłych stypendystów Erasmus związało się z partnerem z innego kraju” (por. s. 103–104). Studia za granicą, poznawanie nowej kultury i języka oraz kontakty z osobami z różnych krajów stwarzają szansę na świeże, dojrzsze spojrzenie na rzeczywistość. Autorka podkreśla, że „nowe doświadczenia skłaniają młodych ludzi do przemyśleń”, zaś używanie języka angielskiego w czasie wymiany „umożliwia czynny udział w różnego rodzaju interakcjach społecznych, a tak przecież kształtują się ich postawy, które będą miały wpływ na przyszłość ich samych i społeczeństw, z których się wywodzą” (por. s. 106).

W zrozumieniu Europy i Europejczyków pomaga studentom tureckim konfrontacja korzeni i cech kultury europejskiej (brak wspólnego języka, oparcie na wspólnych wartościach) i kultury tureckiej (oparcie na wspólnym języku narodowym i jednolitych tradycyjnych wartościach). Cennym uzupełnieniem interesujących i inspirujących rozważań są tabele z komparatystycznym zestawieniem elementów tożsamości kulturowej Europy i Turcji (por. s. 161). Autorka dostrzega swoisty dualizm w autoidentyfikacji respondentów: z jednej strony budzi się nich tożsamość europejska, wraz z jej wartościami i aspiracjami, z drugiej nadal cechuje ich silne poczucie tureckiej tożsamości. Rozwiązanie tego konfliktu postaw mogą znaleźć w odejściu od paradygmatu esencjalistycznego, który cechuje „niezmienna właściwość grupy społecznej, mająca korzenie w przeszłości” na rzecz podejścia konstruktywistycznego, rozumianego jako „proces interakcji, w trakcie którego budujemy swoje wizerunki, wspólne działanie dla wspólnych celów, projekt na przyszłość” (por. s. 168). Ta partia książki porusza wiele wątków dotyczących poszukiwania tożsamości przez młodych ludzi, zderzających się z różnymi modelami życia społecznego, rodzinnego i osobistego. Stawia pytania, na które każdy z czytelników musi sam szukać odpowiedzi.

Po świetnej partii wyżej wspomnianych rozważań teoretycznych przechodzi Ewa Rusek do najważniejszej części swej książki – przedstawienia własnych badań ankietowych wśród opisanej grupy badawczej oraz omówienia ich wyników. Pierwsze pytanie ankiety dotyczy autoidentyfikacji własnej tożsamości narodowej, etnicznej i wyznawanego systemu wartości. W odpowiedziach respondentów, zestawionych w formie tabelarycznej, dominują takie wyrażenia, jak:

jestem Turkiem; jestem tureckim muzułmaninem; moja tożsamość jest skomplikowana; jestem Europejczykiem; jestem Turkiem nowej generacji; jestem kosmopolitą, obywatelem świata; nie jestem ani Europejczykiem ani Turkiem; jestem tureckim nomadą; jestem tureckim kontynuatorem

Imperium osmańskiego; jestem w większym stopniu Turkiem podczas wymiany; jestem w większym stopniu Europejczykiem podczas wymiany; jestem przedstawicielem kultury śródziemnomorskiej; jestem Azjatą; jestem Turkiem z niemieckim paszportem; jestem Turkiem międzynarodowym; czuję się Europejką, ale nie to mam w paszporcie; jestem w połowie Europejczykiem, a w połowie z Bliskiego Wschodu (por. ss. 176–177) (frekwencja odpowiedzi przedstawiona malejąco).

Widać w nich zarówno polaryzację postaw, jak i powstawanie nowej grupy studentów znajdującej się w centrum, na pograniczu obu kultur.

W opozycji do kwestii tożsamości narodowej, ankietowani mieli odpowiedzieć na pytanie drugie, dotyczące wartości kojarzonych ze słowami „europejski”/ „Europejczyk”. Kolejna tabela pokazuje zestawienie najczęstszych wyrażen w ujęciu deskryptorowym:

inna kultura i obyczaje; Unia Europejska/ swoboda podróżowania; postawy wobec innych; europejski czyli nowoczesny; pozytywne podejście do życia/ poczucie bezpieczeństwa; religia i religijność; wolność/ demokracja; europejski, czyli kojarzący się z miejscem; różne uwarunkowania historyczne; inne jedzenie, podejście do posiłków; edukacja/ gotowość do zmian; standard życia/ ceny; Unia Europejska/ różnorodność kultur: jedność/ brak jedności; europejski czyli przeciwny muzułmanom; ludzie/ ich wygląd i wytwory; Unia Europejska/ prawa człowieka; brak przemocy; zasady moralne i relacje w rodzinach; rozwiązywanie konfliktów; punktualność/ porządek; indywidualizm Europejczyków; ekologia/ dbałość o środowisko; położenie geograficzne (por. ss. 188 i 198) (frekwencja odpowiedzi przedstawiona malejąco).

Interpretacja odpowiedzi na pytanie o skojarzenia europejskie została dokonana w oparciu o zestaw aspektów zaproponowanych przez Małgorzatę Brzozowską (2012). Zgodnie z takim ujęciem, przymiotnikowi „europejski” przypisano następujące aspekty: polityczny, kulturowy, bytowy, psychiczny, psychospołeczny, społeczny, religijny, lokatywny, fizyczny, historyczny, militarny (frekwencja podana malejąco) (por. s. 199). Ustalenia Autorki poparte zostały fragmentami wypowiedzi ankietowanych w oryginale angielskim (z tłumaczeniem na język polski). Pomimo akceptacji tezy o uniwersaliach językowych i założeniu, że ankietowani dobrze posługują się językiem angielskim, zarówno sposób wyrażania opinii przez studentów w języku dla nich obcym (poziom kompetencji językowych mógł ograniczać swobodę wyrażania myśli), jak i przekład z języka angielskiego na polski (przy pewnych niejasnościach wynikających z błędów językowych) mógł nieco zniekształcić badane zjawisko postrzegania europejskości przez studentów z Turcji. Jednakże Autorka doskonale poradziła

sobie z interpretacją intencji odpowiadających, dokonując słusznych i uzasadnionych ekstrapolacji i uzupełnień.

Następnie pokazana została zmiana poglądów studentów tureckich w okresie siedmiu lat prowadzonych badań (2010–2017), związana z przeobrażeniami politycznymi na Bliskim Wschodzie i w ramach samej Unii Europejskiej. W latach 2010–2013 Turcy patrzyli na Europę z perspektywy jej przyszłych obywateli. Akcentowali analizowane aspekty w następującej kolejności (malejąco): kulturowy, psychospołeczny, bytowy, lokatywny i polityczny. W późniejszym okresie (lata 2015–2017) na czele tabeli pojawiła się zmiana i jako pierwszy pojawił się aspekt polityczny, a wielu respondentów wyraziło silne sądy wartościujące związane z brakiem postępów w turecko-europejskich negocjacjach akcesyjnych, spowodowanych m.in. zagrożeniem terrorystycznym i wielką falą imigracji z krajów arabskich. Zmniejszyła się waga pozostałych aspektów (kulturowego, psychospołecznego, bytowego i lokatywnego); wzrosła pozycja aspektu społecznego i religijnego (por. s. 203).

Zdaniem Autorki, na podstawie tych badań nie można wysnuć ogólnych wniosków na temat obrazu Europy w oczach całej populacji tureckiej. Wynika to z różnych postaw prezentowanych przez członków społeczeństwa tego samego kraju oraz ze zmian zachodzących w postawach młodych Turków, spowodowanych m.in. znajomością języka angielskiego, ich uczestnictwem w programach wymian studenckich, częstszymi kontaktami z cudzoziemcami. Opinie studentów tureckich skłaniają nas do spojrzenia z innej perspektywy na europejskie wartości. Książka Ewy Rusek inspiruje do nowych przemyśleń na temat naszej zarówno europejskiej, jak i polskiej tożsamości.

Obserwacje Autorki dotyczące tożsamości ankietowanych studentów pokazują, że do europejskości poczuwają się osoby mieszkające w stolicy kraju, a dokładnie w zachodniej części Stambułu, a nie studenci pochodzący z rodzin o pochodzeniu europejskim (np. bułgarskim czy boszniackim). W latach 2010–2013 zainteresowanie respondentów tureckich skupiało się głównie wokół wartości kulturowych, zaś po roku 2015 zaczęli dostrzegać brak więzi między kulturą europejską i turecką, eksponować różnice religijne, przy czym nadal widzieli pozytywne elementy demokracji europejskiej.

Podsumowując, w oczach studentów z Turcji przebywających w Polsce w ramach programu Erasmus obraz Europy i Europejczyków jest wielowymiarowy i zróżnicowany, a najważniejsze wartości kojarzone z europejskością to różnorodność, pluralizm oraz rozbieżność postaw i opinii (por. ss. 218–219). Przeważająca liczba wypowiedzi studentów miała charakter wartościujący, w większości o zabarwieniu pozytywnym, lecz należy

zauważyć negatywne postrzeganie stosunku Europejczyków do Turków i muzułmanów. W przezierającym z wypowiedzi systemie wartości studentów tureckich główne miejsce zajmuje rodzina, potrzeba wspólnoty, religijność wraz z zawiązanym z nią systemem moralnym oraz szeroko rozumiana wolność. Odmienność/ inność Europy jest postrzegana przez wartości kulturowe i większe niż w Turcji poczucie swobody/ wolności, podkreślano także narastanie europejskiego lęku przed islamem (por. ss. 219–220). Najważniejszy aspekt europejskości odnosi się obecnie do kwestii politycznych, a dopiero w następnej kolejności dotyczy wysokiego standardu życia obywateli.

Analiza aspektu językowego wypowiedzi nasunęła Autorce także refleksję o dużym wpływie języka tureckiego na sposób posługiwania się angielszczyzną (np. interferencje językowe, dosłowne tłumaczenie przysłów, kalki językowe). Opis Europy jest często dokonywany przez studentów z punktu widzenia ich ambicji, nadziei i aspiracji, ale też wątpliwości i niepokojów z perspektywy wstąpienia Turcji do Unii Europejskiej. Ewa Rusek postuluje kontynuację badań w tej dziedzinie, mających na celu zarówno analizę postrzegania europejskości w Turcji, jak i ewolucji tożsamości studentów biorących udział w programach wymian międzyuniwersyteckich. Badania takie inspirują do dyskusji nad własną tożsamością i pozwalają na głębsze refleksje związane z percepcją świata w obu omawianych kręgach kulturowych.

Książka Ewy Rusek jest ciekawa i ważna nie tylko dla językoznawców i kulturoznawców. Poszerza horyzonty poznawcze czytelnika, zarówno merytoryczne, jak i metodologiczne. Autorka zbudowała własną wersję koncepcyjną i interpretacyjną, konsekwentnie stosując zmodyfikowaną przez siebie metodologię badań i ich wnikliwe analizy. Stworzyła wywód erudycyjny, wieloaspektowy, niebanalny i odkrywczy, jasno i precyzyjnie zredagowany, ujmujący swą logicznością i prostotą. Powstało opracowanie o wysokich walorach merytorycznych i językowych, imponujące rozległością omawianej problematyki i inspirującym charakterem interpretacji. Praca Ewy Rusek może stać się impulsem do nowych wątków teoretycznych i praktycznych we współczesnych badaniach z dziedziny antropologii kulturowej, etnolingwistyki i kulturoznawstwa. Należy podkreślić dojrzałość wyводу, włączającego przedstawianą problematykę w wielonurtową naukę o języku, kulturze i społeczeństwie. Autorka dołączyła swój wyraźny głos do wspólnoty dyskursu lingwistów zajmujących się zjawiskami relatywizmu językowego i opisem językowego obrazu świata.

Trafiająca do czytelników książka Ewy Rusek *Europa oczami tureckich studentów* to praca oryginalna, dotycząca tematyki aktualnej i niezbadanej, inspirująca do przemyśleń nad naszą własną kulturą, systemem wartości i stosunkiem do Innych. Warto poznać obraz kultury

europejskiej widziany oczami cudzoziemców, by zastanowić się nad zjawiskami, które do tej pory traktowaliśmy jako oczywiste. Dzięki takim refleksjom czytelnik pozbywa się ignorancji o innych kulturach, uczy się otwartości i zrozumienia, budzi się z samozadowolenia i odrzuca poczucie wyższości własnej kultury. Lektura ta gwarantuje wielorakie przyjemności czytelnicze.

Bibliografia

- Bartmiński, Jerzy (1999) „Punkt widzenia, perspektywa, językowy obraz świata”. [W:] Jerzy Bartmiński (red.) *Językowy obraz świata*. Lublin: Wydawnictwo UMCS; 103–120.
- Bauman, Zygmunt ([2010] 2011) *44 listy ze świata płynnej nowoczesności [44 Letters from Liquid Modern World*. Cambridge: Polity Press] (tłum.) Tomasz Kunz. Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- Brzozowska Małgorzata (2012) „Semantyka krzyża w kulturze, słownikach i współczesnej polszczyźnie potocznej (na materiale ankietowym)”. *Miscellanea Anthropologica et Sociologica* 13, 47–62.
- Kołakowski, Leszek (1995) „O tożsamości zbiorowej”. [W:] Krzysztof Michalski (red.) *Tożsamość w czasach zmiany. Rozmowy w Castel Gandolfo*. Kraków: Znak; 45–55.
- Mach, Zdzisław (2010) „Tożsamość europejska – dzieło ewolucji czy konstrukt polityczny?” [W:] *Pytania o Europę. Opinie ekspertów*. Warszawa: Komisja Europejska Przedstawicielstwo w Polsce; 124–130.
- Tokarski Ryszard (1999) „Językowy obraz świata w metaforach potocznych”. [W:] Jerzy Bartmiński (red.) *Językowy obraz świata*. Lublin: Wydawnictwo UMCS; 65–81.